

לצחוק מן המקודש - גיל כרוז

חופש הביטוי. הדבר רק נאמר, וכבר צצות ועולות מגבלותיו. אם ביחס לחופש הביטוי של הקומיקאי דיהדונה הדעות חלוקות, רק מעטים יגנו על זכות זו ביחס לאלה אשר, בחוגים ישראליים מסוימים, נטלו לעצמם את הרשות לכנות את יצחק רבין בוגד ורוצח בשעה שהוא רצה לממש את הסכמי אוסלו. אין ספק שהאמירות האלה סללו את הדרך לרציחתו. אידאל חופש הביטוי, כאשר הוא מובל עד לאוניברסלי, מתקשה להסתיר את האוביקט שלו. למחרת ארועי שרלי הויפר כשר, המהווים ייצוג כה סמוך לממשי, אנו נוטלים מחדש את האיזמל הפסיכואנליטי שלנו על מנת לנסות להאיר את הפן הניסתר של האשליה הלירית!¹ תחילה נזכיר נקודה אותה מציין לקאן בסמינר החמישי: "יש מן השנינה רק בפרטיקולרי, אין שנינה במרחב האבסטרקטי"². אין זאת אלא, אומר ז'אק אלן מילר, "שכדי שתהיה שנינה, צריך שהאחר יבין אותנו, ולשם כך, הוא צריך להיות חלק מן הקהילה... צריך לחלוק (עמו) רפרנסים משותפים, שפה משותפת וקשר חברתי. אך זה לא אוניברסלי"³.

אפשר לתהות אם וכיצד יתורגם לצרפתית ספרו האחרון של דוד גרוסמן *סוס אחד נכנס לבר*, עד כדי כך ההומור שחוצה אותו לכל אורכו שייך לקהיליה הישראלית. הרומן מאורגן סביב הופעה של דב גרינשטיין (דובלה ג'י), סטנדאפיסט מוכשר בעל לשון זריזה וקולעת באופן מדהים, אשר אינו מכבד שום פרה קדושה. אפילו גישתו אל השואה חסרה את טקסי הזיכרון הרגילים, וזאת החל מן הסיפור המשפחתי שלו. "מנגלה חקר אותנו, זאת אומרת חלקים מאיתנו, בעיקר עצמות ירך וזרוע. עוררנו את סקרנותו של האיש האנין והמופנם הזה... אז בעצם אפשר לאמר שהוא, בדרכו, היה קצת רופא המשפחה שלנו, מה? לא ככה?... ורק תחשבו שכמה שהבנאדם היה עסוק, מכל אירופה באו אליו, אנשים טיפסו אחד על השני ברכבות להגיע אליו, ובכל זאת, הוא מצא זמן להיפגש עם כל אחד מאיתנו באופן אישי, אפילו שבשום פנים הוא לא הסכים שנשמע סקנד אופיניון. רק הוא! ורק לשיחה קצרה, ימין, שמאל, שמאל, שמאל"⁴. כך באות הבדיחות בזו אחר זו, בוטות, גסות, ומציגות את הגוף כערום, גדום, פורנוגרפי, מושא לאלימות. הקשר החברתי מופיע כמגוחך, נטול אשליות, נגוע בבגידות, פשעים וחוסר אמון. הקהל מותקף, מושם ללעג, ולאחר מכן משודל בדברי חנופה על-מנת שלא יעזוב את האולם.

הנוהג להתבדח על השואה אינו חדש. הוא קיים מזה שנים רבות במסגרות אינטימיות באופן פחות או יותר דיסקרטי ולאחרונה באינטרנט. גם אם הוא מצוי בשולי הקהילה, הוא איננו מוצא ממנה משום שהוא מצייט לעקרון שתבע פרויד על-פיו בדיחות יהודיות מגיעות לרמה של שנינה כאשר הן מסופרות על ידי יהודים בעצמם, "בעוד בדיחות על יהודים שמקורן שונה, כמעט לעולם אינן עולות מעל לרמה של צחוק גס או לעג ברוטלי"⁵. ופרויד מוסיף שהשנינה היא אמצעי תווך ביחס לדחף כאשר "לאדם מסויים, בקורת ותוקפנות הופכות לאפשרויות רק בדרך עקיפה"⁶. מכאן אנו מסיקים שהשנינה והצחוק מהווים אופן התגוננות מפני הממשי ובו בזמן גם דרך גישה אליו.

כך, הצחוק מן המקודש, החדודים השערוריתיים ביחס לשואה, מופעים כאלטרנטיבה לריטואלים הנהוגים בישראל על דרך האוטומטון מאז הקמת המדינה. פעם בשנה, ביום השואה, הטקסים, התמונות, העדויות, עוברים בסך בהפצה רחבה. ואולם ברגע מסוים, המימד של החזרה מפסיק להשאיר את חותמו. בניגוד לכך, הצחוק מן המקודש מתקדם לעבר הממשי על דרך הטיכה, זאת אומרת מבלי לחזור על עצמו אפילו פעם אחת, כיון שהחזוד נוצר תמיד תחת סימן "הפעם הראשונה". הוא אינו אפקטיבי כאשר הוא מופיע כחזרה של אותו דבר. מכאן, ובהבדל מן הריטואל, הצחוק אינו יוצר רושם של שיגרה המחליקה על פני הממשי.

אם תחילתו של הרומן של גרוסמן יוצרת את הרושם שהביצועים של דובלה ג'י מובאים על מנת לגנות שיח חברתי המאופיין בגסות רוח מסוימת, ככל שמתקדמת ההופעה, מתגנבת אל ליבו של הקורא איזושהי חיבה לדרמה האישית של הדמות, אותה ניתן לקרוא מבעד לחגיגת הניסוחים הללו, שהם מזעזעים ובו בזמן אמורים היטב. המונולוג הזה מוליך את הקהל, צעד צעד, לעבר ייצוג של הממשי אותו קשה לשאת. ואכן רבים עוזבים את האולם. דובלה ג'י מביא את דבריו עד קצה גבול הניסבל בקהיליה החולקת את אותם הרפרנסים, וכך הוא מאפשר לנו לחוש את הגבול הזה.

ואולם דובלה אינו אדם גס רוח. רחוק מזה. הוא טבול במציאות קשה. מאז לידתו, חייו מוטבעים בחותם שהותירו אחריהם אויבי המין האנושי, במקום בו הממשי תמיד אורב בפתח. מן הרגע שמבינים זאת, הרומן של דוד גרוסמן הופך למבט אוהד על היורשים הללו של תרבות החידוד היהודי, תרבות Witz מובהקת, אשר חיים בארץ "אוכלת יושביה"⁷ ונוהגים לצחוק מן המקודש על מנת לטפל בממשי, הממשי שלהם ולא זה של מישו אחר. לצחוק מן הממשי, זהו אופן לתפוס מחסה מפני הנטיה להקריב קרבנות לאלים החשוכים. הריטואלים לא סופגים אל תוכם את הנטיה הזו. להפך, הם מזינים אותה ללא הרף.

הפסיכואנאליזה, כותב ז'אק-אלן מילר, היא ההתנסות היחידה בה מותר לאמר הכל. זה מה שהופך אותה, לפי דבריו, לנפיעה⁸. בפגישה האנאליטית, הסובייקט מתקדם לעבר הממשי שלו ללא כל תווך אחר מאשר הדיבור וללא האיום של שיפוט לאור אידאל אוניברסלי. החשיפה הזו של ההתענגות היא התנסות נפיעה, קצת כמו הצחוק מן המקודש, אך היא נעשית במסגרת אינטימית.

¹ (13/01/2015) *Lacan Quotidien*, (12/01/2015) *lepoint.fr*, Miller J.-A., « L'illusion lyrique », publié le
² Lacan J., Paris, Seuil, 1998, p. 10, *Le Séminaire, livre V, Les formations de l'inconscient*.
³ Miller J.-A., ECF, Coll. rue Huysmans, 2000, *du nouveau ! (Introduction au Séminaire V de Lacan) ...*, p. 26.
⁴ גרוסמן, ד., סוס אחד נכנס לבר, הספרייה החדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2014, עמ' 77.
⁵ Freud S., Gallimard, Paris 1988, p. 261, *Le mot d'esprit et sa relation à l'inconscient*.
⁶ *Ibid*, pp. 261-262.
⁷ במדבר, י"ג, 32.
⁸ n° 452, 11 janvier 2015 *Lacan Quotidien*, « Miller J.-A., « Le retour du blasphème »